

Development of an Ontological Model of Environmental Education in the Distance Education System with Emphasis on Quranic Verses

ARTICLE INFO

Article Type
Research Article

Authors

Masoumeh Muslimi Mahni ^{1*},
Mohammad Reza Sarmadi ²,
Seyed Alireza Afshani ³,
Seyed Mohammad Shobeiry⁴

How to cite this article

Masoumeh Muslimi Mahni, Mohammad Reza Sarmadi, Seyed Alireza Afshani, Seyed Mohammad Shobeiry, Development of an Ontological Model of Environmental Education in the Distance Education System with Emphasis on Quranic Verses, *Journal of Quran and Medicine*. 2021;5:115-126.

1. PhD Student, Department of Distance Education Planning, Payame Noor University of Tehran, Tehran, Iran (Corresponding Author).
2. Professor, Department of Educational Sciences, Payame Noor University of Tehran, Tehran, Iran.
3. Associate Professor, Department of Social Sciences, Yazd University, Yazd, Iran.
4. Associate Professor, Department of Environmental Education, Payame Noor University of Tehran, Tehran, Iran.

* Correspondence:

Address:

Phone:

Email: ma.moslemi86@gmail.com

Article History

Received: 2020/04/12

Accepted: 2020/06/09

ePublished: 2021/03/15

ABSTRACT

This research aims to design an ontological model of environmental education with emphasis on Quranic verses. Absolute existence belongs to God, and other beings are the creatures of this existence. Recognition of nature as a manifestation of divine truth and verse and the conquest and enjoyment of it is another important educational goal of Islam. In recent decades, serious and growing concerns about environmental and nature crises have been raised in scientific circles; Most of those crises are rooted in a lack of awareness. In fact, public environmental education is the key to tackling this problem; In the age of information and communication technology, in the form of distance education, is noteworthy. In the present study, qualitative methodology and grounded theory method have been used. Fundamental theory is a method based on qualitative methodology. The field of research in qualitative research is equivalent to the statistical population in quantitative research. After the presence of the researcher in the research field, until the theoretical saturation was reached, the various categories were interviewed and the data taken from the initial interviews were used to construct more accurate subsequent interviews. In this study, theoretical sampling and purposive sampling were used. The results of this research led to the design of an ontology model of environmental education in the distance education system with emphasis on Quranic verses.

Keywords: Ontology, Environmental Education, Quran, Background Theory Method.

تدوین مدل هستی‌شناسانه آموزش‌های زیست‌محیطی

در نظام آموزش از دور با تأکید بر آیات قرآن

معصومه مسلمی مهنی^{۱*}،

دانشجوی دکتری، گروه برنامه ریزی آموزش از دور، دانشگاه پیام نور تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

محمد رضا سرمدی^۲،

استاد، گروه علوم تربیتی، دانشگاه پیام نور تهران، تهران، ایران.

سید علیرضا افشانی^۳،

دانشیار، گروه علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران.

سید محمد شبیری^۴،

دانشیار، گروه آموزش محیط زیست، دانشگاه پیام نور تهران، تهران، ایران.

چکیده

این تحقیق به منظور طراحی الگوی هستی‌شناسانه آموزش‌های زیست‌محیطی با تأکید بر آیات قرآن است. هستی مطلق از آن خداوند است و هستی‌های دیگر مخلوق این وجود محسوب می‌شوند. شناخت طبیعت به عنوان مظهر حق و آیه الهی و تسخیر و بهره‌مندی از آن یکی دیگر از اهداف مهم تربیتی اسلام است در طول دهه‌های اخیر، نگرانی‌های جدی و فزاینده‌ای نسبت به بحران‌های زیست‌محیطی و طبیعت در محافل علمی مطرح می‌شود؛ که بخش عمده‌ای از آن بحران‌ها ریشه در فقدان آگاهی‌نامه دارد در واقع آموزش همگانی محیط‌زیست کلید رویارویی با این مشکل است؛ که در عصر فناوری اطلاعات و ارتباطات، در قالب آموزش از دور، شایان توجه است. در تحقیق حاضر، از روش‌شناسی کیفی و روش تئوری زمینه‌ای استفاده شده است. نظریه بنیادی روشی است که مبتنی بر روش‌شناسی کیفی است. میدان تحقیق در تحقیقات با رویکرد کیفی، معادل جامعه آماری در تحقیقات با رویکرد کمی است. پس از حضور محقق در میدان تحقیق تا رسیدن به اشباع نظری در خصوص مقولات مختلف مورد مصاحبه قرار گرفتند و داده‌های برگرفته از مصاحبه‌های اولیه برای ساخت دقیق‌تر مصاحبه‌های بعدی مورد استفاده قرار گرفتند. در این تحقیق از نمونه‌گیری نظری و نمونه‌گیری هدفمند استفاده گردید. نتایج این تحقیق به طراحی الگوی هستی‌شناسی آموزش‌های زیست‌محیطی در نظام آموزش از دور با تأکید بر آیات قرآن منتهی شد.

کلید واژه: هستی‌شناسی، آموزش زیست‌محیطی، قرآن، روش تئوری زمینه‌ای.

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۱/۲۴

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۳/۲۰

*نویسنده مسئول: ma.moslemi86@gmail.com

مقدمه

در هستی‌شناسی اسلامی هستی مطلق از آن خداوند است و هستی‌های دیگر مخلوق این وجود محسوب می‌شوند که در اسلام هستی مساوی با ماده نبوده بلکه وجودهای دیگری هستند که غیرمادی بوده و اعتبار هستی آن‌ها تمرکز از هستی مادی نیست. جهان در هستی‌شناسی اسلامی در حال شدن و حرکت است این شدن و حرکت هدف‌دار بوده و به سوی مقصد هستی در صیوروت است (۱). برای رسیدن به جامعه‌ای سالم نیاز به فلسفه تعلیم و تربیتی است که مطابق الگوهای آن جامعه باشد چنانکه اگر بنا باشد در مورد نظام تعلیم و تربیت کشوری کاری اساسی صورت گیرد قبل از هر چیز لازم است فلسفه تربیتی مناسب با جهان‌بینی آن کشور به وجود آید و سایر جنبه‌های تعلیم و تربیت مبتنی بر آن شکل گیرد تا بدین وسیله از استحکام و انسجام لازم برخوردار گردد. بر همین اساس، تبیین مبانی و اصول اساسی نظام تعلیم و تربیت اسلامی با استفاده از منابع اسلامی بسیار ضروری است. تربیت اسلامی، هم در معنای خاص و عام جهت الهی دارد و به تمام عوامل مؤثر در اندیشه، رفتار، جسم و روح انسان توجه دارد. تربیت از دیدگاه اسلام عبارت است از فراهم کردن زمینه‌ها و عوامل رشد و تکامل همه‌جانبه انسان و هدایت مسیر تکاملی او به سوی وجود کامل مطلق با برنامه‌ای منظم و سنجیده مبتنی بر احوال و محتوای از پیش تعیین‌شده بنابراین تربیت فرآیندی مداوم و پیوسته است که در تمام مراحل زندگی انسان مؤثر است (۲). در این راستا هستی‌شناسی منبعث از فلسفه تربیتی اسلام هستی و جهان آفرینش را مظهر صنع الهی و عظمت خالقیت حضرت حق می‌داند. در این مضمون، از دو وجود صحبت می‌شود یکی خالق و دیگری مخلوق البته با داشتن نگاهی عرفانی به عالم هستی، این دوگانگی نیز از بین می‌رود و همه جهان در ذات حق ذوب خواهد شد. اما برای حصول معرفت دقیق‌تر، ناگزیر باید با دیدی فلسفی و به‌طور مجزا به اجزاء عالم نگاه کرد تا از این طریق، به عناصر عالم و روابط بین آن‌ها پی برد. در کلی‌ترین نگاه، سه وجود و هستی از یکدیگر قابل‌تفکیک خواهند بود: خدا، انسان و جهان این سه بعد وجودی و روابط حاکم بر آن‌ها در هر مکتب فکری به گونه‌ای تعریف می‌گردد. این برتری حتی از عالم خاکبان فراتر رفته و افلاکیان را نیز دربرمی‌گیرد، به گونه‌ای که شایستگی نام «اشرفیت مخلوقات» و «خلیفه‌اللهی» (به خود گرفته و بار امانت الهی و اسماء الحسنی‌ای را به دوش می‌کشد که فرشتگان نیز قادر به درک آن نیستند. هستی از دیدگاه قرآن هدفمند، فرمان‌بردار، سنجیده، زیبا و قدسی، نشانه الهی، تسبیح‌گو و سجده‌کننده در برابر حق تعالی است. توجه به چنین اوصافی با توجه به دلالت صریح آیات قرآن و روایات معصومین (ع) که به‌منزله شرح و تفسیر حقائق آیات هستند. در انسان انگیزه مواجهه خردمندانه و اخلاق مدارانه را با محیط‌زیست فراهم می‌سازد. بهره‌مندی درست از آن است. در این نوع رفتار است که محیط‌زیست و مواهب طبیعی از تصرفات و ویرانگر انسان در امان است و در شکوفایی آن تلاش صورت می‌گیرد. در عصر فناوری اطلاعات و ارتباطات جهت تبادل فکری و فرهنگی با جهان، به نظریه‌های روشن و کارآمد در نظام آموزشی نیاز است و در مقوله تربیتی و آموزشی تدوین فلسفه تعلیم

است که این نظام آموزشی باید زنده و مترقی و برگرفته از دیدگاهی باشد که تک‌تک افراد جامعه را با ویژگی‌های منحصر به فرد مورد توجه قرار داده باشد. بدیهی است نبل به چنین امری نیاز به پشتوانه تحقیقی دارد و بی‌تردید، برنامه‌ریزی منظم و منطقی در آموزش از دور مستلزم انجام پژوهش‌های کیفی و کمی مرتبط به صورت منظم و پیوسته است. از این رو محقق بر آن است تا به‌عنوان گام کوچکی در این زمینه با نگاهی به هستی‌شناسی قرآن به طراحی الگوی آموزش زیست‌محیطی با شیوه‌های آموزش از دور پرداخته می‌شود.

۱) پیشینه پژوهش

کشاورز و نورانی. این مقاله با هدف مقایسه مبانی هستی‌شناسی و معرفت‌شناسی «کارل پوپر» با مبانی فلسفی ذکر شده در آموزه‌های اسلامی، به بیان مبانی فلسفی این اندیشمند می‌پردازد. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که تفاوت‌های اساسی از منظر وجود واقعیت و تقسیم واقعیت و حرکت تکاملی طبیعت، در هستی‌شناسی و تفاوت‌های دیگری از منظر علم به واقع، حقیقت تشکیکی علم، ملاک علم به واقع (موفقیت در آزمون و مطابقت با مراتب گوناگون واقعیت)، نقش عالم در علم، بویایی علم، منابع شناخت، توانایی عقل‌ورزی و محدودیت‌های شناخت در معرفت‌شناسی دو دیدگاه وجود دارد.

هاشمی و خبازی کناری و کاظمی این پژوهش با هدف تحلیل رویکرد هستی‌شناسانه و معرفت‌شناسانه اساتید دانشگاه در فرایند تدریس انجام شده است. نتایج پژوهش حاکی از آن بود، بیش‌تر اساتید جایگاه نسبی گرای هستی‌شناسانه و معرفت‌شناسانه را اتخاذ کردند. به نظر می‌رسد در دستیابی به باورهای پیچیده‌تر و رویکرد هستی‌شناسانه و معرفت‌شناسانه نسبی گرا آموزش عالی باید در برنامه‌ریزی‌های آموزشی و امکانات خود بازمینی جدی داشته باشد (۶).

ملک محمدی و نجارزادگان و معصوم بیگی نظام هستی‌شناختی قرآن می‌تواند در ارتقای اخلاق زیست‌محیطی نقش چشمگیری داشته باشد. این مقاله با ذکر آیات قرآن و تشریح اجمالی از آن، الگویی توحیدی از نحوه مواجهه اخلاقی انسان با محیط‌زیست و ارتقاء اخلاق زیست‌محیطی را ارائه می‌کند. در نگاه قرآن کریم، تمام اجزای هستی دارای صفاتی همچون هدفتند، تسلیم، سنجیده، زیبا و قدسی، نشانه، تسبیح گو و سجده کننده در برابر پروردگار هستند (۷).

عریان، سمیه و شبیری، سید محمد و فرج‌اللهی، مهران هدف از این پژوهش، تحلیل برنامه راهبرد ملی تغییر اقلیم ایران در پنج بخش کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای، مدیریت منابع آب، کشاورزی و امنیت غذایی، منابع زیستی و سلامت بر اساس تأکید بر ارتقاء دانش، نگرش و عملکرد جامعه در راستای ظرفیت‌سازی در مواجهه با تغییر اقلیم در کشور است. بیشترین نسبت برنامه‌های مرتبط با گسترش دانش در هر بخش، با ۵۶٪ به بخش سلامت و کمترین با ۸٪ به بخش کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای اختصاص دارد. کمترین و بیشترین سهم برنامه‌های ارتقاء نگرش به کل برنامه‌های هر بخش نیز به ترتیب به بخش سلامت با ۱۲٪ و مدیریت منابع آب با ۴۴٪

و تربیت دینی متناسب با عصر جدید و منطبق با روحیات یادگیرنده امروز ضروری است. نقش حساس ارزش‌ها در نظام آموزشی در چگونگی پرورش نسل جدید در عصر فناوری اطلاعات و ارتباطات از مهم‌ترین اصولی است که بایستی مورد توجه قرار گیرد. واقعیت اجتماعی زندگی انسان‌ها در هر مرحله از زندگی جمعی‌شان در فلسفه فکری یا به بیان دیگری در اندیشه پردازی‌هایی که به شکل‌های گوناگون پدید آمده منعکس می‌شود (۳). انسان برای این‌که از عهده بار این مسئولیت خطیر خود نسبت به طبیعت برآید باید احکام و تعالیم الهی و علوم و فنون ناظر به این موضوع را بیشتر و بهتر بیاموزد. در عصر تحولات شگرف علمی و عصر نسبی‌گرایی اخلاقی و ارزشی و عصر تکثرگرایی، فرهنگی و مبارزه با بنیادگرایی، مقوله‌ای به اسم تضاد اندیشه‌ها و آراء مطرح می‌شود و یادگیرنده از یکسو درگیر برخی ضوابط و آداب گذشته است و از سوی دیگر اسیر و مهیوت دنیای پست‌مدرن و جهان آینده در نتیجه دچار نوعی بحران هویت و سردرگمی است. قرآن به هستی و به‌ویژه محیط‌زیست که در تعامل و مواجهه انسانی قرار دارد جایگاه ویژه‌ای قائل است و هستی را چون انسان دارای شأن اخلاقی می‌داند لذا انسان را در برابر آن مسئول و مکلف می‌داند (۳). سخن قرآن در جایگاه کتاب مقدس، متوجه کل جهان اعم از انسان، جانوران و گیاهان است. قرآن مرزبندی قاطعی میان امر طبیعی و فوق طبیعی یا میان عالم انسانی و عالم طبیعی ترسیم نمی‌کند. انسانی که پرورده قرآن است، از لحاظ اعتقادی و اخلاقی به گونه‌ای تربیت می‌شود که عالم طبیعی را دشمنی طبیعی نمی‌شمارد که باید بر آن چیرگی یافت، بلکه به‌صورت جزء مکمل جهان دینی انسان به آن می‌نگرد که در حیات زمینی‌اش و به یک معنا حتی در سرنوشت نهایی او هم شریک است (۴). در جهان امروز، آموزش کلید رشد و توسعه کشورها به شمار می‌آید. کشورهایی که با برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری مناسب، به استانداردهای شاخص‌های رشد و توسعه در آموزش همت گمارده‌اند رشد و توسعه اقتصادی و اجتماعی را نیز از آن خود ساخته‌اند. روش‌های ارائه آموزش از دور به‌عنوان روشی اساسی در کاهش موانع دسترسی به فرصت‌های آموزشی مورد توجه قرار گرفته است (۵). شهروندان امروزی که با مسائل عدیده‌ای مانند ترافیک، پرمشغله‌گی، آلودگی محیط‌زیست و دوری مسافت‌ها روبرو هستند، دستاوردهای فناوری اطلاعات و ارتباطات می‌تواند به رفع برخی از دشواری‌های زندگی آنان کمک کند. مسئله دیگری که در خصوص ارتباط انسان با طبیعت مطرح می‌گردد، مسئله کیفیت بهره‌برداری از طبیعت است، زیاده‌روی و لجام‌گسیختگی در استفاده از طبیعت و ضایع کردن منابع طبیعی موجب اضمحلال طبیعت می‌شود و نسل‌های آینده را از نعمت‌های عظیم الهی محروم می‌سازد. بنابراین استفاده و بهره‌برداری از طبیعت به نحو صحیح و مناسب با احتیاجات یکی از اصولی است که باید همواره مدنظر قرار گیرد. در تاریخ نگاری عصر مدرن، تصور کشمکش انسان با طبیعت و قصد انسان برای غلبه بر آن به‌عنوان ضرورت تداوم زندگی بشر، و در نتیجه بستری برای تبیین پیدایش فناوری موضوعی محوری محسوب می‌شود. به‌منظور طراحی و پایه‌ریزی جامعه‌های سالم و حفظ آن نیاز به یک نظام آموزشی سالم

بخش عمده تحقیق مبتنی بر نظریه زمینه‌ای به تجزیه و تحلیل داده‌ها مربوط می‌شود. داده‌هایی که در طول تحقیق و از طریق اشکال مختلف مصاحبه جمع‌آوری می‌شوند، از طریق فرایند کدگذاری در مراحل مختلف مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرند، به‌طور کلی داده‌ها باید سه مرحله کدگذاری را از سر بگذرانند تا در نهایت اطلاعاتی را که واجد ساخت نظریه هستند ارائه کنند. محقق در تدوین نظریه بنیادی، با کدگذاری باز^۱ شروع می‌کند. کدگذاری باز به دنبال آن است که داده‌ها و پدیده‌ها را در قالب مفاهیم عرضه نماید. براساس کدگذاری باز، کدگذاری محوری^۲ انجام می‌شود. بدین معنا که محقق، یک مقوله کدگذاری باز را شناسایی می‌کند و در آن به‌عنوان پدیده مرکزی متمرکز می‌شود. سپس به داده‌ها بر می‌گردد تا مقوله‌هایی را اطراف این پدیده مرکزی بسازد. سومین مرحله کدگذاری، کدگذاری انتخابی^۳ است. محقق در این کدگذاری اقدام به مدل سازی و توسعه قضایا^۴ و فرضیات می‌کند. در کدگذاری انتخابی، مقوله‌ها در اطراف با یکدیگر در قالب مدل عرضه می‌شوند و ارتباط آن‌ها توصیف می‌شود.

۳-۴) قابلیت اعتماد

به‌طور کلی پژوهش‌های کیفی همچون تحقیقات کمی نیازمند روش‌هایی هستند تا بتوان از آن طریق به قابل اعتماد بودن یافته‌ها پی برد. به‌طور کلی از سه روش در گراندد تئوری برای اطمینان از صحت داده‌ها و تحلیل آن‌ها استفاده می‌شود که عبارتند از:

۱) استفاده از تکنیک ممیزی: براساس این روش چند متخصص در روش کیفی و نظریه کار زمینه‌ای بر جمع‌آوری و سپس تحلیل داده‌ها نظارت می‌کنند.

۲) کنترل یا اعتبار یابی توسط اعضا: در این روش یافته‌های تحقیق در اختیار مشارکت کنندگان گذاشته می‌شود و از آن‌ها خواسته می‌شود تا در خصوص یافته‌های کلی و صحت تحلیل‌ها نظر خود را ارائه دهند.

۳) مقایسه‌های تحلیلی: در این روش به داده‌های خام رجوع می‌شود تا ساخت بندی نظریه با داده‌های خام مقایسه شود.

در تحقیق حاضر از هر سه روش فوق استفاده شد تا حداکثر اعتماد نسبت به تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق حاصل شود. کار از همان مراحل اولیه گردآوری داده‌ها تحت نظر متخصص روش تحقیق کیفی و گراندد تئوری، قرار گرفت. محقق پس از به انجام رساندن این پژوهش، یافته‌های تحقیق را در اختیار مشارکت کنندگان قرارداد و از آن‌ها خواسته شد تا در خصوص این یافته‌ها نظر دهند. در روش سوم، محقق پیوسته مقولات به دست آمده را با داده‌های پیشین و جدید مقایسه می‌کرد و به اصلاح مقولات می‌پرداخت تا این مقولات بتوانند تمام محیط مربوط به یک مقوله را در بر گیرند. مقوله هسته نیز در نتیجه بررسی مجدد داده‌های تحقیق به دست آمده و با جلب نظر متخصص راهنما، تأیید شد.

۲) یافته‌های پژوهش

مرتبط است (۸). همچنین بخش مدیریت منابع آب کمترین (۲۹٪) و کشاورزی و امنیت غذایی و کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای با نسبت ۶۰٪ بیش‌ترین برنامه‌های عملکردی را دارند. از این رو نهایتاً لازم است تا تدابیری اتخاذ شود به این منظور، لازم است که ابتدا آموزش از طریق گسترش سطح دانش و نگرش بین مخاطبان و ذینفعان برنامه‌ها انجام گیرد تا برنامه‌های عملکردی که بیش از نیمی از برنامه‌های این سند هستند، تأثیرگذاری بیشتری داشته باشد و همچنین ظرفیت‌سازی در راستای کاهش و سازگاری با تغییرات اقلیمی در همه بخش‌ها به‌طور متناسب صورت پذیرد.

پیشانی، ندا و همکاران در این مقاله با روش تطبیقی و توصیفی-تحلیلی، اهداف غایی و کلی آموزش محیط‌زیست و نیز فعالیت‌های مرتبط با آن‌ها در کشورهای سوئد، استرالیا، کانادا، ترکیه و ایران بررسی شده است. نتایج به‌دست‌آمده در بخش اهداف غایی نشان می‌دهد که روح حاکم بر اهداف کشورهای منتخب، توسعه پایدار بوده است (۹).

فائمی، پونه و شبیری، سید محمد و لاریجانی، مریم و بهروز هدف از پژوهش حاضر، ارزیابی شیوه‌های آموزشی به‌منظور انتخاب شیوه‌های مناسب آموزشی در جهت ارتقاء آگاهی‌های محیط‌زیستی و نهایتاً تغییر رفتار فردی در حفظ محیط‌زیست است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که کارگاه آموزشی دارای بالاترین امتیاز با وزن ۰/۵۱۵ بوده و گزینه‌های آموزش از دور با وزن ۰/۲۶۳ و سخنرانی با وزن ۰/۲۲۲ در اولویت‌های بعدی قرار گرفته‌اند. همچنین در این تحقیق با تغییر در ارجحیت هر یک از معیارها، اولویت روش‌های آموزشی نیز به‌صورت کمی قابل محاسبه است (۱۰).

روش تحقیق

در این تحقیق از روش‌شناسی کیفی و روش تئوری زمینه‌ای استفاده خواهد شد. در این صورت شانس پژوهشگر برای کنترل روند پژوهش بیشتر خواهد شد. از آنجاکه مسیر تحقیق در ارتباط با میدان تحقیق مشخص می‌شود، پس نمی‌توان انتظار داشت که طرحی از پیش معین به‌عنوان راهنمای عمل محقق تهیه گردد.

۳-۱) میدان پژوهش

میدان تحقیق در تحقیقات با رویکرد کیفی، معادل جامعه آماری در تحقیقات با رویکرد کمی است. پس از حضور محقق در میدان تحقیق، ده نفر تا رسیدن به اشباع نظری در خصوص مقولات مختلف مورد مصاحبه قرار گرفتند و داده‌های برگرفته از مصاحبه‌های اولیه برای ساخت دقیق‌تر مصاحبه‌های بعدی مورد استفاده قرار گرفتند.

۳-۲) حجم نمونه و روش نمونه‌گیری

از بین ده نفر تعداد هفت نفر شامل پنج مرد و دو زن از تحصیلات عالی دانشگاهی برخوردار بودند و در دانشگاه به تدریس مشغول بودند. سه نفر دیگر نیز که همگی مرد بودند روحانیون مذهبی بودند که در زمینه مورد مطالعه از آگاهی لازم برخوردار بودند.

۳-۳) شیوه تجزیه و تحلیل داده‌ها

4- selective coding

5- propositions

2- open coding

3- axial coding

را برای رشد معنوی و تعالی روحی انسان نیز فراهم می‌کنند. مشارکت کنندگان با اتکاء بر بینش اسلامی خود معتقدند که هر جزئی از طبیعت و هر قسمتی از محیط‌زیست آینه تمام‌نمای حکمت خداوندی است که می‌تواند روح آدمی را سبیل داده و او را در مسیر سیر به سوی خدا رهنمون گردد. افراد معتقدند که بر طبق آموزه‌های اسلامی، خداوند حکمت و قدرت مافوق تصور خود را از طریق آفرینش پدیده‌های طبیعی و زیست‌محیطی به رخ می‌کشد و بدین سان حجت خود را بر آدمیان تمام می‌کند.

۲-۴) پاسداری، وظیفه الهی انسان در قبال محیط‌زیست تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد که از نظر مشارکت کنندگان یکی از مهم‌ترین وظایفی که انسان در قبال طبیعت و محیط‌زیست دارد وظیفه پاسداری و نگهداری از آن است؛ به عبارت دیگر خداوند نه تنها به انسان اجازه داده است تا از نعمت‌های طبیعی و زیست‌محیطی بهره‌برد بلکه آدمی را در مقابل آن‌ها مسئول پنداشته و از او خواسته که به بهترین وجه از محیط‌زیست و طبیعت محافظت کند. بر اساس ادراک مشارکت کنندگان می‌توان گفت که آدمی به محض ورود به چارچوب اسلام با محدودیت‌هایی در برخورد با طبیعت و محیط‌زیست مواجه می‌شود. دین اسلام در حقیقت طیفی از وظایف را در قبال محیط‌زیست و طبیعت بر عهده آدمی می‌نهد و به رفتار انسان در رابطه با محیط‌زیست سامان می‌بخشد. اسلام به هیچ وجه آدمی را در نحوه استفاده از طبیعت و محیط‌زیست بلا تکلیف رها نکرده و چارچوب‌هایی را برای او مشخص نموده تا بتواند رابطه‌ای سازنده با محیط‌زیست برقرار نماید. آموزه‌های زیست‌محیطی و طبیعی در اسلام از چنان گستردگی و وسعتی برخوردارند که از هیچ امری در رابطه انسان با محیط‌زیست غفلت نکرده و حقوق متقابل انسان و طبیعت را با ظرافت تمام بیان کرده‌اند.

بنابر ادراک مشارکت کنندگان می‌توان گفت که دین اسلام نه تنها به رشد و کمال انسان در زمینه‌های معنوی اهتمام ورزیده است بلکه به بهترین وجه به امور مادی و حیات دنیوی او توجه نموده و در این رابطه هیچ امری را مورد اهمال قرار نداده است.

۳-۴) وابستگی، نقش محیط‌زیست در سرنوشت آدمی تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد که از نظر مشارکت کنندگان سرنوشت انسان به محیط‌زیست و طبیعت وابسته است، به طوری که بدون آن امکان حیات آدمی وجود ندارد. این بدان معناست که از نظر افراد تقدیر الهی و حکمت او به گونه‌ای رقم خورده است که حیات و ممات آدمی و سرنوشت او به طبیعت و محیط‌زیست وابسته باشد. مشارکت کنندگان معتقدند که به جز جنبه روحی انسان که سرشتی الهی، غیرمادی و فراطبیعی دارد حیات جسمانی آدمی کاملاً از محیط‌زیست و طبیعت نشأت گرفته است. از این منظر می‌توان گفت که ریشه‌های حیات آدمی را می‌توان در طبیعت و محیط‌زیست یافت باید نقشی مهم برای آن‌ها در سرنوشت آدمی قائل شد. محیط‌زیست و موهبت‌های طبیعی چنان بازندگی انسان در هم تنیده‌اند که تصور حیات آدمی بدون آن‌ها ممکن نیست.

از نظر مشارکت کنندگان گویا مشیت الهی بر سرنوشت آدمی در دامان محیط‌زیست و طبیعت رقم خورده و انسان بواسطه آن‌ها به رشد و تعالی برسد استفاده از محیط‌زیست نشان می‌دهد آدمی به این

محقق پس از انتخاب نمونه‌های اولیه مورد مطالعه در این تحقیق و انجام مصاحبه با آن‌ها، همزمان به تحلیل داده‌ها و گسترش میدان تحقیق از طریق روش گلوله برفی پرداخت. در حقیقت داده‌های این تحقیق به محض گردآوری و پیاده‌سازی در کامپیوتر تحلیل شده و مبنایی برای گردآوری داده‌های جدید قرار گرفتند. به دلیل وجود همین خصلت رفت و برگشتی در جمع‌آوری داده‌ها و اشباع نظری حاصل شده از آن، مقولاتی استخراج شد که هر کدام جزئی از نظام ادراکی موجود در باب آموزه‌های زیست‌محیطی و اسلام را پوشش می‌دهد. داده‌های به دست آمده از تحقیق میدانی در قالب ده مقوله ارائه شده‌اند ابعاد جهان بینی اسلامی در خصوص طبیعت و محیط‌زیست و ارتباط انسان با آن را کشف و تحلیل نموده‌اند. اطلاعاتی که در این تحقیق گردآوری شده است در حقیقت برگرفته از بینشی دینی است که بواسطه آموزه‌های اسلامی و تعلیمات قرآنی در افراد شکل گرفته و ریشه دوانده است. مجموع داده‌های به دست آمده در این تحقیق که در قالب مقولات ده گانه ذیل ارائه شده‌اند نشان می‌دهند که اسلام به مثابه دینی الهی بیشترین تأکید را در مقایسه با آموزه‌های مکاتب و اندیشه‌های دینی و غیر دینی در ارتباط انسان با محیط‌زیست و طبیعت می‌کند.

در این قسمت ابتدا به ده مقوله‌ای پرداخته می‌شود که هر کدام به نحوی در ایجاد منظومه‌ای جامع که نشان‌دهنده جهان بینی اسلامی در خصوص ارتباط خداوند، انسان و محیط‌زیست است نقش داشته‌اند. این مقولات که با تحقیق کیفی و به روش گراند تئوری به دست آمده‌اند بخش نخست این قسمت را تشکیل می‌دهند. در روش سوم، محقق پیوسته مقولات به دست آمده را با داده‌های پیشین و جدید مقایسه می‌کرد و به اصلاح مقولات می‌پرداخت تا این مقولات بتوانند تمام محیط مربوط به یک مقوله را در بر گیرند. مقوله هسته نیز در نتیجه بررسی مجدد داده‌های تحقیق به دست آمده و با جلب نظر متخصص راهنما، تأیید شد.

در بخش دوم این قسمت به طور مختصر و مفید به بحث در مورد چگونگی ارائه آموزش‌های زیست‌محیطی اسلام از طریق آموزش از دور از منظر نظری پرداخته می‌شود و سعی می‌شود تا ضمن برقراری ارتباط بین یافته‌های پژوهشی و دیدگاه‌های نظری، راه‌حلی ارائه گردند که بواسطه آن بتوان آموزه‌های قرآن در باب طبیعت و محیط‌زیست را از طریق آموزش از دور به طیف گسترده‌ای از جامعه انتقال داد. در ذیل ابتدا به تشریح ده مقوله‌ای پرداخته می‌شود که در نتیجه تحقیق میدانی استخراج شده‌اند و سپس این مقولات در ارتباط با مباحث نظری مورد بحث قرار می‌گیرند.

بخش اول: یافته‌های پژوهشی

۱-۴) طبیعت، عرصه تجلی حکمت خداوندی

داده‌های به دست آمده از میدان نشان می‌دهد که از نظر مشارکت کنندگان طبیعت میدانی برای تجلی حکمت و قدرت خداوندی است. این بدان معناست که طبیعت و محیط‌زیست علاوه بر نقش مؤثری که در شکل‌گیری و تداوم حیات آدمی دارند، تجلی‌گاه حکمت خداوندی و نشانگر قدرت لایزال او نیز می‌باشند؛ به عبارت دیگر می‌توان گفت که طبیعت و محیط‌زیست نه تنها زمینه ساز کمال مادی انسان هستند بلکه با تجلی صفات الهی زمینه

به حدود آفرینش آن‌ها توجیه بردار نیست. تخریب محیط‌زیست و طبیعت آدمی را مستقیماً در تقابل با هدف اعلی آفرینش قرار می‌دهد و نه تنها به حیات وی آسیب وارد می‌کند بلکه از مسیر هدایت نیز او را دور می‌نماید.

۴-۶) بندگی، هدف نهایی بهره‌مندی از طبیعت داده‌های به دست آمده از مشارکت کنندگان نشان می‌دهد که آن‌ها معتقد به نوعی هدفمندی در بهره‌برداری انسان از طبیعت می‌باشند. از نظر مشارکت کنندگان بندگی هدف نهایی استفاده از مواهب طبیعی و نعمت‌های زیست‌محیطی است که خداوند در اختیار آدمی نهاده است. افراد بر این اعتقادند که خداوند از اعطاء نعمت‌های طبیعی و زیست‌محیطی به انسان هدفی والا و مقصدی مهم را در نظر داشته است. از این منظر می‌توان گفت که انسان و طبیعت هر دو در دل معادله‌ای بزرگتر در نظام آفرینش قرار دارند که هر کدام نهایتاً سمت و سوی خود را می‌رود، طبیعت به سمت کمال طبیعی خود و آدمی به سوی هدف آفرینش خود حرکت می‌کنند.

مشارکت کنندگان معتقدند از آن رو که خداوند انسان را با هدف بندگی و عبادت در پیشگاه خود آفریده است، نعمت‌های طبیعی و مواهب زیست‌محیطی را نیز در جهت رسیدن انسان به این هدف در اختیار او قرار داد است. داده‌های به دست آمده از میدان نشان می‌دهد همانطور که مشارکت کنندگان انسان را صاحب منصب خلافت الهی در زمین می‌دانند همانگونه نیز محیط‌زیست را امانتی در دست او می‌پندارند. از نظر مشارکت کنندگان گرچه انسان‌جانشین الهی در زمین است اما به همان شکل بایستی امانت‌دار الهی نیز باشد. آموزه‌هایی که بواسطه ادیان الهی و بویژه اسلام برای تربیت آدمی در نظر گرفته شده‌اند نه او را در برابر طبیعت و محیط‌زیست کاملاً منفعل می‌نمایند و نه هیچ‌گاه محیط‌زیست را اسیری در خواسته‌های بی پایان و نفسانی او تعریف می‌کنند.

۴-۷) سوء عملکرد، رفتار ظالمانه انسان با محیط‌زیست تحلیل داده‌های به دست آمده از میدان نشان می‌دهد که مشارکت کنندگان معتقد به نوعی سوء عملکرد در رفتار انسان با محیط‌زیست و طبیعت هستند. از نظر مشارکت کنندگان انسان به‌خصوص در دوران جدید فارغ از حفظ هرگونه توازن و تعادل در محیط‌زیست با آن رفتاری ظالمانه داشته است. در حقیقت مشارکت کنندگان بر این اعتقادند که انسان با حداکثر بهره‌برداری از محیط‌زیست و طبیعت کره زمین نه تنها موجب استفاده بیش از حد از مواهب خدادادی شده است بلکه حتی زمینه را برای تخریب محیط‌زیست فراهم نموده است. از این منظر می‌توان گفت که بخش بزرگی از رفتارهای انسان در ارتباط با محیط‌زیست به دور از سازندگی بوده و جنبه تخریبی داشته است.

از داده‌ها چنین بر می‌آید که با پیشرفت روز افزون انسان در عرصه‌های مختلف بر جنبه‌های تخریب شده محیط‌زیست و طبیعت کره زمین افزوده می‌شود. براساس ادراک مشارکت کنندگان به موازات بهره‌برداری روزافزون انسان از محیط‌زیست شاکله این محیط تغییر یافته و زمینه برای نابودی بخش‌هایی از آن فراهم شده است. مشارکت کنندگان بر این اعتقادند که سوء رفتار انسان با

حقیقت واقف است که خداوند سرنوشت او را با محیط‌زیست و طبیعت پیوند داده است.

۴-۴) محیط‌زیست، پله تعالی و کمال انسانی تحلیل داده‌های به دست آمده از میدان نشان می‌دهد که مشارکت کنندگان محیط‌زیست و طبیعت پیرامون را از مهم‌ترین زمینه‌های رشد بشری می‌دانند و تکامل انسان را بدون آن‌ها امری به دور از واقعیت می‌پندارند. در حقیقت افراد بر این اعتقادند که تعالی انسان بدون استفاده صحیح از محیط‌زیست و طبیعت ممکن نیست و این موهبت‌های الهی در محیط‌زیست و نعمت‌های طبیعی اوست که بستر تکامل و تعالی انسان را فراهم می‌آورند. در حقیقت می‌توان گفت سرنوشت آدمی چنان به محیط‌زیست گره خورده است که بدون آن حیات انسان و برآوردن نیازهای ابتدایی او غیر ممکن است. خداوند انسان را به گونه‌ای آفریده است که بخش بزرگی از نیازهای او در ارتباط با محیط‌زیست و طبیعت تأمین می‌شود، نیازهایی که انسان به هیچ وجه با اتکاء صرف به توانایی‌های خود نمی‌تواند برآورده سازد. حیات انسانی در طول هزاران سال به شکلی نضج یافته که در پیوندی تنگاتنگ و ارتباطی ناگسستگی با محیط‌زیست قرار گرفته است. همین امر سبب شده است تا ادعا شود که انسان به هیچ وجه نمی‌تواند تصور حیاتی در فراسوی محیط‌زیست داشته باشد. آدمی همانگونه که برای پرورش جان مادی خود به مواهب زیست‌محیطی و نعمت‌های طبیعی وابسته است، به همان شکل نیز تصفیه روحی و تعالی معنوی خود را باید در دامان آفریده‌های الهی بیابد. بنابر ادراک مشارکت کنندگان نه تنها روزی انسان به طبیعت و محیط‌زیست وابسته است بلکه حتی نضج یافتن امور معنوی در او به طبیعت گره خورده است.

۴-۵) تعامل سازنده، ارتباط اقی انسان با طبیعت تحلیل داده‌های به دست آمده از میدان نشان می‌دهد که مشارکت کنندگان معتقدند اسلام ترویج دهنده نوعی تعامل سازنده بین انسان و محیط‌زیست است. در واقع اسلام با رفع نگاه ارباب و مریوبی در رابطه انسان و محیط‌زیست، خواهان برقراری نوعی رابطه اقی بین آدمی و طبیعت است. افراد بر این اعتقادند که اسلام ترویج دهنده سبکی از زندگی در بین آدمی است که ارتباطی سالم و سازنده بین او و محیط‌زیست برقرار می‌نماید. در حقیقت می‌توان گفت که آموزه‌های اسلامی با سوق دادن آدمی به مراعات نوعی اخلاق زیست‌محیطی و طبیعت‌گرا که خود ریشه در نگاه این دین نسبت به لزوم رعایت تقوا در تمام ابعاد زندگی دارد، می‌خواهند او را از استبداد بر محیط‌زیست و ایجاد سلطه قهرآمیز بر طبیعت باز دارند. تعالیم اسلامی از چنان جامعیتی برخوردارند که ارتباطی بسیار منظم و دقیق بین انسان و خدا، انسان و انسان و در نهایت انسان و جهان برقرار می‌نمایند. اسلام در مورد نحوه رابطه انسان با طبیعت و محیط‌زیست که در مقوله کلی‌تر ارتباط انسان با جهان می‌گنجد قواعد و قوانینی را تعبیه نموده است که خصلتی فرارونده از محدوده فضا و زمان دارند.

مشارکت کنندگان بر این باورند از آن رو که عالم هستی و از جمله طبیعت و محیط‌زیست از ماهیت و روحی برخوردارند که آن‌ها را مطیع و تسبیح گوی خداوند کرده است، هیچ‌گونه اجحاف و تعرضی

می‌تواند فضایی در دنیای ذهنی و اجتماع انسانی شکل دهد که منجر به ایجاد متعادل‌ترین ارتباط بین آدمی و محیط‌زیست گردد. در دهه‌های اخیر، رویکردهای سنتی یادگیری با ظهور فناوری‌های نوین نظیر چندرسانه‌ای‌ها و فرا رسانه‌ها و آموزش و ارتباطات از دور، دستخوش تغییرات اساسی شده و عوامل متعددی همچون فناوری رو به توسعه، ازدیاد جمعیت، مشکلات اقتصادی، پراکندگی جغرافیایی برخی از کشورها، تقاضا برای آموزش بیشتر و تمایل افراد برای خودانگیزی و خودآموزی و بهبود کیفیت آموزشی، نظام نوینی از آموزش به نام آموزش از دور را به وجود آورده است (گریسون و اندرسون^۱، ۲۰۰۳).

آموزش از دور وقتی صورت می‌گیرد که یاددهنده و یادگیرنده فاصله فیزیکی دارند و از یکدیگر دورند و ارتباط آن‌ها با استفاده از رسانه‌ها و فناوری‌های مختلف (مانند چاپ، تلفن، رادیو، تلویزیون، رایانه، ...) صورت می‌گیرد. سیر تاریخی این نوع آموزش، با تولید یا تغییر رسانه‌های انتقال اطلاعات همگام بوده است. در این میان، رسانه‌ها وسیله‌ای هستند که بین پیام دهنده (معلم) و پیام گیرنده (یادگیرنده فراگیر) ارتباط ایجاد می‌کنند. استفاده به موقع و صحیح از رسانه، به آگاهی لازم در مورد انتخاب رسانه و نحوه به کارگیری آن نیاز دارد تا رسیدن به هدف اصلی تدریس یعنی انتقال و درک بهتر مطالب آسانتر شود. اهمیت و ضرورت این امر در نظام آموزش از دور، به دلیل عدم حضور یادگیرنده در کنار یاددهنده در فرایند آموزش و یادگیری، دو چندان است. آموزش از دور یک تجربه آموزش و یادگیری طراحی شده است که طیف وسیعی از تکنولوژی‌ها را برای دسترسی به فراگیران از دور در بر می‌گیرد و برای تشویق تعامل فراگیر و معتبرسازی یادگیری از طریق ارائه گروهی طراحی شده است. در این روش آموزش، اصل خودآموزی یادگیرنده (فراگیرمداری) و تهیه مواد آموزشی خودآموز چاپی، اهمیت بالایی دارد. در کنار چنین مواد آموزشی خودآموز، از ابزار و دیگر وسایل آموزشی و کمک آموزشی مانند رادیو، تلویزیون، ویدئو، ماهواره، ... استفاده می‌شود. فرایند مبتنی بر اینترنت در مقایسه با سایر آموزش‌ها، یادگیری را در فراگیران روزبه روز افزایش می‌دهد.

بیشوپ^۲ معتقد است آموزش از دور، یادگیری طراحی شده‌ای است که به واسطه فناوری‌های گوناگون به‌ویژه ارتباطات الکترونیک، در مکان‌ها و زمان‌های مختلف روی می‌دهد. کوپر آموزش از دور را مجموعه‌ای از فعالیت‌های آموزشی می‌داند که با استفاده از ابزارهای الکترونیکی اعم از صوتی، تصویری، رایانه‌ای و شبکه‌ای صورت می‌گیرد. مایر در تعریف مفهومی از آموزش‌های مجازی و الکترونیکی، آن را یادگیری فعال و هوشمندی می‌داند که ضمن تحول در فرایند یاددهی یادگیری، در گسترش و تعمیق و پایدارساختن فرهنگی فناوری اطلاعات و ارتباطات نقشی اساسی و محوری دارد. آموزش از دور ثابت کرده است که می‌تواند یادگیری را ۲۰ تا ۲۵ درصد بیشتر از کلاس‌های درس سنتی افزایش دهد. با رویکرد فناوری آموزش از دور می‌توان محتوای مناسب را به شکل

محیط‌زیست و طبیعت باعث شده است تا در بسیاری از مناطق طبیعت رفتاری قهرآمیز با انسان داشته باشد.

۸-۴) طبیعت و محیط‌زیست، عرصه نشانه‌های الهی تحلیل داده‌های به دست آمده از میدان نشان می‌دهد که یکی از مهم‌ترین موضوعات برای مشارکت کنندگان این است که از نظر آن‌ها عالم هستی، طبیعت و محیط‌زیست در حقیقت در بردارنده آیات الهی و نشانه‌های پروردگار هستند و هیچ جزئی از آن‌ها فارغ از نشانه‌های الهی نیست. از منظر مشارکت کنندگان طبیعت و محیط‌زیست پهنه‌ای بی روح و فاقد نشانه‌های الهی نیستند که به شکلی سرگشته در جهان هستی فعالیت کنند. در واقع مشارکت کنندگان بر این اعتقادند که لحظه به لحظه طبیعت و جزء به جزء محیط‌زیست نشانه‌هایی الهی هستند که انسان حقیقت جو را در مسیر کشف عجایب خلقت خداوندی قرار می‌دهند. به‌طور مجمل می‌توان گفت که بنا بر ادراک مشارکت کنندگان سراسر طبیعت، محیط‌زیست و به‌طور کلی هستی مملو از آیات و نشانه‌هایی هستند که هر یک به‌گونه‌ای انسان را به تفکر در باب آفرینش بی نظیر خداوند وامی‌دارد. از این منظر می‌توان گفت که نه تنها پدیده‌های طبیعی و زیست‌محیطی نشانه‌های الهی هستند بلکه نظم موجود بین آن‌ها و استواری آن‌ها بر قانونی منظم نشانه‌ای دیگر است که عظمت الهی را به رخ می‌کشد.

۹-۴) تقدس، سوگندهای الهی در باب محیط‌زیست

نتایج تحلیل داده‌های نشان می‌دهد که محیط‌زیست و طبیعت از جایگاهی ویژه و اهمیتی والا در نزد آفریننده هستی برخوردارند. از نظر مشارکت کنندگان از آن رو که محیط‌زیست و طبیعت نقشی اساسی در حیات آدمی ایفاء می‌کنند، خداوند برای نشان دادن اهمیت آن‌ها به آن‌ها سوگند یاد می‌کند. از این منظر می‌توان گفت سوگندهایی که خداوند در قرآن در باب محیط‌زیست و طبیعت یاد می‌کند نقش آموزشی و تربیتی برای انسان دارند. از نظر مشارکت کنندگان سوگندهای الهی در خصوص آفریده‌های طبیعی به‌طور ضمنی به آدمی آموزش می‌دهند که پاسدار طبیعت و محیط‌زیست باشند، پدیده‌هایی که آفریده خداوند هستند و او برای تقدس به آن‌ها سوگند یاد کرده است. بنا بر همین هدف است که خداوند در آیات متعددی از قرآن با سوگند به پدیده‌های طبیعی و زیست‌محیطی ارزش و اهمیت آن‌ها را در زندگی انسان به رخ می‌کشد.

بخش دوم: یافته‌های پژوهشی و مباحث نظری

همانطور که پیشتر اشاره شد اسلام در بردارنده نوعی جهان بینی است که بینش ویژه‌ای در خصوص آفریدگار هستی، عالم هستی، طبیعت، محیط‌زیست و در نهایت انسان ارائه می‌نماید. یافته‌های پژوهشی این تحقیق نیز به روشنی نشان داد که یک فرد مسلمان و مقید به آموزه‌های اسلامی چه نظام معنایی و منظومه‌ای ذهنی را در خصوص ارتباط بین آفریننده و آفریده اعم از انسان و محیط‌زیست در خود شکل می‌دهد. یافته‌ها نشان می‌دهند که اسلام ارائه دهنده برنامه‌ای جامع در زمینه تعامل انسان با طبیعت و محیط‌زیست است و

¹ Grison & Anderson

² Bishop

دانشگاه ۷۰ درصد افزایش یافت. این رشد با زیاد شدن دوره‌های بر خط همچنان در حال افزایش بوده است. در آموزش، به یادگیری از دور بر خط که یادگیری الکترونیکی نیز نامیده می‌شود، توجه زیادی شده است تا آنجائیکه حتی این نوع آموزش قبل از ورود به دانشگاه وارد مدارس شده بود. نمونه این برنامه‌ها پروژه فناوری میکروسافت کنتاکی است که برنامه بر خطی را برای تکمیل برنامه سنتی مبتنی بر کلاس تهیه کرد. این دوره‌ها موضوعات اصلی برنامه درسی از قبیل ریاضیات، انگلیسی، علوم، مطالعات اجتماعی، هنر، علوم انسانی و موضوعات علمی برای پایه ششم تا پایه دوازده هم را در بر می‌گرفتند.

مباحث نظری فوق نشان می‌دهند که آموزش از دور تا چه اندازه توانسته است در تعریف جایگاهی ویژه برای خود در نظام آموزشی در سطوح مختلف محلی، منطقه و جهانی موفق عمل کند. اگر داده‌های به دست آمده از پژوهش میدانی نشانگر آن هستند که آموزه‌های اسلام و تعلیمات قرآن از جامعیتی بالا برخوردارند و قابلیت آن را دارند که ارتباط انسان با محیط‌زیست را به بهترین نحو تنظیم کنند، آموزش از دور می‌تواند منظومه فکری اسلام در خصوص طبیعت و محیط‌زیست را در پهنه گسترده‌ای از جهان عرضه نماید.

نتیجه‌گیری

فرد مسلمان با درونی ساختن جهان بینی اسلامی و پذیرفتن ارزش‌ها و اصول زیست‌محیطی این دین الهی بینی را در خود شکل می‌دهد که در آن آفریده و آفریننده جایگاهی ویژه در حیات آدمی می‌یابند. از جمله علائمی که به وضوح نشان‌دهنده وجود چنین جهان بینی در یک فرد مسلمان است به مقوله‌ای مربوط می‌شود که به طبیعت به مثابه عرصه تجلی حکمت خداوندی می‌نگرد. این مقوله که برگرفته از ادراکات مشارکت کنندگان است نشان می‌دهد که طبیعت میدانی برای تجلی حکمت و قدرت خداوندی است. این بدان معناست که طبیعت و محیط‌زیست علاوه بر نقش مؤثری که در شکل‌گیری و تداوم حیات آدمی دارند، تجلی گاه حکمت خداوندی و نشانگر قدرت لایزال او نیز می‌باشند؛ به عبارت دیگر می‌توان گفت که طبیعت و محیط‌زیست نه تنها زمینه ساز کمال مادی انسان هستند بلکه با تجلی صفات الهی زمینه را برای رشد معنوی و تعالی روحی انسان نیز فراهم می‌کنند. نهادینه شدن بینش دینی در آدمی می‌تواند به بهترین وجه نشانه‌های اعجاز گونه طبیعت و محیط‌زیست را در برابر دیدگان او به نمایش بگذارد و سیر روحی و تکاملی معنوی او را ممکن سازد. در مجموع مشارکت کنندگان بر این امر اتفاق نظر دارند که طبیعت و محیط‌زیست عرصه نمایش آفریده‌هایی است که هر کدام به نحوی تجلی گاه صفات بارز الهی همچون حکمت اوست (۱۱).

باید گفت که آموزه‌های قرآنی و تعلیمات اسلام به بهترین نحو نشانه‌های قدرت و حکمت خداوندی را در آفریده‌های طبیعی و زیست‌محیطی به نمایش می‌گذارند. آموزه‌های اسلامی دربردارنده

فناوریهای اطلاعاتی به کاربرد تا یادگیری آسانتر شود و یادگیرندگان/ فراگیران به موقع بازخورد دهند.

پاولوسکی^۱ پنج هدف اصلی برای آموزش الکترونیکی را مشخص کرده است که عبارتند از: غلبه بر محدودیت‌های جغرافیایی، فرهنگی، اقتصادی، فردی و نظام‌های رایج آموزشی. با در نظر گرفتن مدلی آرمانی برای آموزش‌های مجازی که آموزش‌های الکترونیکی زیرمجموعه آن هستند. یکی از نهادهای اجتماعی که در این عصر دستخوش تغییرات وسیع خواهد شد، نهاد آموزش و یادگیری در سطوح عمومی و عالی است. در گذر به جامعه اطلاعاتی، نقش عمده بر دوش دانش آموختگان جامعه است و آموزش و یادگیری می‌باید بر اساس رویکردهای جدید تنظیم شود. پیش نیاز وارد شدن به این پهنه، گسترش سریع و وسیع آموزش مجازی، از پایین‌ترین تا بالاترین سطح نظام آموزشی کشور است. در واقع کاربرد فناوری اطلاعات و ارتباطات در آموزش نوعی از یادگیری را به وجود آورده است که در آن ضرورتی وجود ندارد که یادگیری حضوری و رودررو باشد و انتظار می‌رود که یادگیری در محیط‌های غیر کلامی نیز امکان پذیر باشد. آموزش مجازی شامل آموزش مبتنی بر رایانه، آموزش مبتنی بر اینترنت، آموزش مبتنی بر وب، پارادیم‌های جدید و محصول فناوری اطلاعات می‌باشند که بشریت را به سمت یک انقلاب بزرگ آموزشی سوق می‌دهند. گذر از جامعه صنعتی به جامعه اطلاعاتی لزوماً یک حرکت تکاملی نیست، بلکه جهشی ساختاری است.

به عقیده روست^۲ تحقق وعده و نویدهای آموزش مجازی نیازمند داشتن تعهد و منابع است. منابع باید درست و صحیح انتخاب شوند و محتوای آموزش مجازی باید به شکل صحیح طراحی شده باشد. این نوع از آموزش باید بر امر یادگیری و نیز بر یادگیرندگان تمرکز یابد و پشتوانه‌های کافی در این زمینه مهیا شود. برای نخستین بار امکان جهش از موقعیت عقب ماندگی به موقعیت پیشرفته برای کشورها فراهم شده است. در این میان میزان توسعه و کاربرد فناوری و ارتباطات در آموزش، مهم‌ترین شاخص پیشرفت به شمار می‌رود و آموزش مجازی یا آموزش الکترونیکی، مهم‌ترین عامل علمی و فرهنگی محسوب می‌شود؛ به عبارتی آموزش مجازی کلید گذر نیروی انسانی به جامعه اطلاعاتی است و گذر به جامعه اطلاعاتی با نرخ سواد مجازی به مفهوم توان خواندن و نوشتن و میزان بهره‌وری از سامانه‌های اطلاعاتی رابطه مستقیم دارد.

توسعه علمی و فناوری جامعه بشری را به‌سویی می‌کشاند که استفاده از آموزش الکترونیکی امری اجتناب ناپذیر می‌نماید. وجود شبکه‌های ارتباطی بسیار گسترده مانند اینترنت و ابزار و امکانات آموزشی پیشرفته روش‌های آموزش را متحول ساخته است. توانایی آموزش الکترونیکی برای کمک کردن به همگانی کردن امر تعلیم و تربیت، به وجود آوردن فرصت‌های آموزش، رفع نابرابریهای آموزش و تکمیل برنامه‌های مدرسه و دانشگاه بسیار ضروری است. براساس گزارش آموزش و پرورش ایالات متحده آمریکا بین سالهای ۱۹۹۵ و ۱۹۹۸ ثبت نام در دوره‌های یادگیری از دور در سطح

^۱-Paloski

^۲-Rost

مشارکت کنندگان گویا مشیت الهی بر آن بوده است که سرنوشت آدمی در دامان محیط‌زیست و طبیعت رقم خورده و انسان بواسطه آن‌ها به رشد و تعالی برسد. افراد بر این اعتقادند که نه تنها حیات دنیوی انسان به موهبت‌های زیست‌محیطی و طبیعی وابسته است بلکه حتی رشد معنوی و تعالی روحی او نیز به محیط‌زیست وابسته است (۱۴).

در حقیقت می‌توان گفت که باوجود برتری که خداوند به انسان در در ارتباط با طبیعت و محیط‌زیست داده است اما همواره او را به داشتن رفتاری متوازن و عادلانه با آن دعوت می‌کند. دلیل این امر آن است که سرنوشت آدمی و حیات او همواره نیازمند نعمت‌های زیست‌محیطی و طبیعی است. از منظر اسلام گرچه انسان بنا بر ماهیت آفرینش خود از همه موجودات، طبیعت و محیط‌زیست برتر است اما به هیچ وجه خداوند حق استفاده بی رویه از محیط‌زیست و تباهی آن را به آدمی نداده است.

مشارکت کنندگانی معتقدند که آفرینش انسان از زمین و طبیعت آن برگرفته شده است و سرنوشت او نیز در گرو همین طبیعت است. درواقع می‌توان گفت به دلیل وابستگی سرنوشت آدمی به طبیعت و رقم خوردن تقدیر او در بستر محیط‌زیست، در صورت تخریب و نابودی آن‌ها قطعاً انسان زندگی خود را با آسیب‌هایی جبران ناپذیر مواجه می‌سازد. خداوند به گونه‌ای انسان را آفریده که سرنوشت او در دامان محیط‌زیست و طبیعت قرار گرفته است. گو اینکه نظم و سامان طبیعت به شکلی آفریده شده است تا بتواند بهترین مأمّن و مأوا برای آدمی باشد (۱۵).

یکی دیگر از مقولات به دست آمده، به محیط‌زیست به‌عنوان پله تعالی و کمال انسانی می‌نگرد. بر این اساس می‌توان گفت که مشارکت کنندگان محیط‌زیست و طبیعت پیرامون را از مهم‌ترین زمینه‌های رشد بشری می‌دانند و تکامل انسان را بدون آن‌ها امری به دور از واقعیت می‌پندارند. در حقیقت افراد بر این اعتقادند که تعالی انسان بدون استفاده صحیح از محیط‌زیست و طبیعت ممکن نیست و این موهبت‌های الهی در محیط‌زیست و نعمت‌های طبیعی اوست که بستر تکامل و تعالی انسان را فراهم می‌آورند. مشارکت کنندگان بر این اعتقادند که آموزه‌های اسلامی پیوسته به آدمی این حقیقت را گوشزد می‌کنند که حیات آن‌ها در عمیق‌ترین وجوه خود به محیط‌زیست و طبیعت وابسته است. که تکامل انسان به محیط‌زیست وابسته است چنانچه دگرگونی‌های مخرب که انسان بانی آن است محیط‌زیست را در معرض نابودی قرار دهند، انسان نیز باید حیات خود را بر باد رفته بیندازد.

تحلیل داده‌های به دست آمده از میدان نشان می‌دهد که بنا بر ادراک مشارکت کنندگان محیط‌زیست و طبیعت پله ترقی، تکامل و تعالی حیات انسانی است. مشارکت کنندگان معتقدند که طبیعت به مثابه خوانی گسترده و پر نعمت است و موهبتی الهی برای انسان به شمار می‌آید. چنین ادراکی نشان می‌دهد که حیات انسانی بدون محیط‌زیست و طبیعت کره زمین قابل تصور نیست و آنچه به زندگی انسان امکان بروز می‌دهد همین موهبت‌های الهی هستند.

تحلیل داده‌ها به سربرآوردن مقوله‌ای دیگر منجر شد که بر تعامل سازنده و ارتباط افقی انسان با محیط‌زیست تأکید می‌نماید. بر این

تذکراتی است که پیوسته آدمی را به تفکر در آفرینش خداوند و آگاهی از صفات قدرت و حکمت او فرا می‌خوانند.

آموزه‌های دینی در اسلام پیوسته آدمی را به وجود نشانه‌های الهی در بستر عالم و عرصه طبیعت متذکر می‌شوند. از نظر مشارکت کنندگان نه تنها جهان بیرونی که شامل طبیعت و محیط‌زیست می‌شود بلکه حتی وجود انسان به‌عنوان پدیده‌ای طبیعی و زیست‌محیطی سرشار از نشانه‌های حکمت و توان خداوندی است که هر کدام به نحوی صفات عالی آفریننده خود را به نمایش می‌گذارند. از این منظر می‌توان گفت نشانه‌های الهی که قدرت و حکمت الهی را به رخ می‌کشند نه تنها در محیط‌زیست بیرونی بلکه حتی در زیست درونی ما که پیوسته در مقابل دیدگان ما قرار دارد خود نمایی می‌کنند. آموزه‌های قرآنی به گونه‌ای ارائه شده‌اند که انسان را به کسب معرفت الهی از طریق آفریده‌های خداوند دعوت می‌نمایند. در حقیقت قرآن به گونه‌ای انسان را به سوی خداوند فرامی‌خواند که ناگزیر به تفکر عمیق و اندیشه نافذ در آفریده‌های خداوند می‌شود و از رهگذر آفرینش الهی به عظمت ذات او و حکمت بی پایانش آگاهی می‌یابد. مشارکت کنندگان نه تنها طبیعت و محیط‌زیست بلکه دگرگونی‌های موجود را نیز تجلی گاه قدرت و حکمت الهی می‌دانند و معتقدند که آموزه‌های اسلامی و قرآنی نیز چنین نگاهی نسبت به طبیعت و محیط‌زیست دارند.

یکی دیگر از مقولاتی که در نتیجه تحلیل داده‌ها نشان‌دهنده بخشی از جهان بینی اسلامی در خصوص رابطه بین خداوند، انسان و محیط‌زیست است مقوله پاسداری از محیط‌زیست به مثابه وظیفه الهی انسان است. این مقوله که همچون سایر مقولات برگرفته از ادراک مشارکت کنندگان است نشان می‌دهد که یکی از مهم‌ترین وظایفی که انسان در قبال طبیعت و محیط‌زیست دارد وظیفه پاسداری و نگهداری از آن است. اسلام در حقیقت نوید دهنده ارتباطی سالم بین محیط‌زیست و انسان است، ارتباطی که در یک سوی آن انسان حق استفاده و بهره‌برداری از محیط‌زیست را دارد اما از سوی دیگر وظیفه پاسداری و نگهداری از آن بر دوش وی سنگینی می‌کند (۱۲).

ارتباط دوسویه‌ای که اسلام بین آدمی و محیط‌زیست برقرار می‌کند باعث می‌شود تا نه تنها انسان به بهترین وجه از نعمت‌های الهی منتفع گردد بلکه طبیعت نیز در متعادل‌ترین شکل ممکن قرار خواهد گرفت. درواقع می‌توان گفت که موضع اسلام در خصوص نحوه برقراری ارتباط بین انسان و محیط‌زیست ترویج دهنده اصولی است که حق حیات را به بهترین نحو برای آدمی و محیط‌زیست محفوظ می‌دارند (۱۳).

مشارکت کنندگان بر این اعتقادند که به جز جنبه روحی انسان که سرشتی الهی، غیرمادی و فراطبیعی دارد حیات جسمانی آدمی کاملاً از محیط‌زیست و طبیعت نشأت گرفته است. از این منظر می‌توان گفت از آن رو که ریشه‌های حیات آدمی را می‌توان در طبیعت و محیط‌زیست یافت باید نقشی مهم برای آن‌ها در سرنوشت آدمی قائل شد.

محیط‌زیست و موهبت‌های طبیعی چنان با زندگی انسان در هم تنیده‌اند که تصور حیات آدمی بدون آن‌ها ممکن نیست. از نظر

جایگاهی ویژه در بین مخلوقات خود داده است، جایگاهی که برای انسان والاترین شأن را قائل است و او را به عنوان گل سرسبد آفرینش معرفی می‌نماید. تعریف انسان به مثابه جانشین الهی در زمین بدان معناست که خداوند با اعطاء قوه تفکر و اندیشه، به آدمی توانایی آن را داده است تا با تدبیر زمام امور را در دست گیرد و از تعدی و تجاوز به میدان آفرینش الهی اجتناب ورزد. همانطور که انسان جانشین الهی است، محیط‌زیست و طبیعت تجلی آفرینش الهی و زیبایی‌های خداوند هستند.

یکی از مقوله‌های حاصل شده از داده‌ها به سوء عملکرد و رفتار ظالمانه انسان با محیط‌زیست مربوط به تحلیل داده‌های به دست آمده از میدان نشان می‌دهد که مشارکت کنندگان معتقد به نوعی سوء عملکرد در رفتار انسان با محیط‌زیست و طبیعت هستند.

مشارکت کنندگان معتقدند که نه تنها زندگی انسان‌ها بلکه حیات تمام موجودات به عملکرد صحیح محیط‌زیست و چرخه سالم طبیعت وابسته است. افراد محیط‌زیست را موهبتی الهی می‌دانند که برای بهره‌برداری صحیح در اختیار انسان گذاشته شده است.

افراد رفتار قهرآمیز انسان با طبیعت را به جنونی تشبیه می‌کنند که با وارد کردن ضرباتی هولناک بر بیکره محیط‌زیست نهایتاً موجب بروز بحران‌های عمده‌ای در زندگی بشر می‌شود. از نظر آن‌ها تعلیمات قرآن و آموزه‌های اسلام اعلاترین رفتارها را در ارتباط انسان با محیط‌زیست تجویز می‌کنند، رفتارهایی که باعث تعالی و رشد متقابل محیط‌زیست، طبیعت و زندگی انسان می‌شوند. بنا بر ادراک افراد امروزه حتی جوامع اسلامی از آموزه‌های این دین در خصوص چگونگی برخورد با طبیعت و محیط‌زیست فاصله گرفته و رفتاری خشن و قهرآمیز را از خود به نمایش گذاشته‌اند. مشارکت کنندگان بر این باورند که تعلیمات الهی در اسلام و در کتاب مقدس مسلمانان که مختصات رفتار انسان با محیط‌زیست و طبیعت را ترسیم می‌کنند.

یکی دیگر از مقولاتی که از تحلیل داده‌ها سربرآورد به طبیعت و محیط‌زیست به مثابه عرصه نشانه‌های الهی اشاره می‌کند. در واقع تحلیل داده‌های به دست آمده از میدان نشان می‌دهد که یکی از مهم‌ترین موضوعات برای مشارکت کنندگان این است که از نظر آن‌ها عالم هستی، طبیعت و محیط‌زیست در حقیقت در بردارنده آیات الهی و نشانه‌های پروردگار هستند و هیچ جزئی از آن‌ها فارغ از نشانه‌های الهی نیست.

مشارکت کنندگان طبیعت و محیط‌زیست را سرشار از نشانه‌های الهی می‌دانند. از نظر آن‌ها هیچ قسمتی از پدیده‌های زیست‌محیطی و طبیعی خالی از نشانه‌های الهی نیست و انسان به هر جایی که چشم بیندازد می‌تواند نشانه‌های خالقی یکتا را مشاهده کند. از نظر مشارکت کنندگان نه تنها طبیعت و محیط‌زیست نشانه‌های الهی را به نمایش می‌گذارند بلکه هر یک از این نشانه‌ها خود نعمتی بی‌همتا برای آدمی به حساب می‌آید.

از این نظر می‌توان گفت خداوند طبیعت را به شکلی آفریده است که هر جزء آن علاوه بر آنکه نشانه‌ای از وجود ذاتی حکیم و توانمند است زندگی انسان نیز به آن گره خورده است. افراد براساس آیات قرآن به برخی از نعمت‌های الهی همچون درختان میوه دار

اساس مشارکت کنندگان معتقدند اسلام ترویج دهنده نوعی تعامل سازنده بین انسان و محیط‌زیست است. در واقع اسلام با رفع نگاه ارباب و مروبوی در رابطه انسان و محیط‌زیست، خواهان برقراری نوعی رابطه افقی بین آدمی و طبیعت است.

افراد معتقدند که خداوند در قبال اعطاء مقام جانشینی به انسان در زمین، مسئولیت‌هایی را نیز بر عهده او گذاشته است. این بدان معناست که انسان در قبال منافعی که از مقام جانشینی خود در زمین و طبیعت از آن بهره مند می‌شود باید خود را مقید به مسئولیت‌هایی بداند که نهایتاً به رفتار او سامان می‌بخشند. براساس ادراک این مشارکت کنندگان می‌توان گفت که یکی از مسئولیت‌های آدمی احترام به طبیعت و محیط‌زیستی است که تسبیح گوی خداوند می‌باشند. افراد معتقدند که احترام قائل شدن به طبیعت به معنای احترام قائل شدن به آفریدگاری است که بنا بر آیات قرآنی طبیعت پیوسته تسبیح او را بیان می‌کند. در واقع مهم‌ترین جبرهای اخلاقی که آدمی را وادار به احترام گذاشتن به طبیعت می‌کند و رفتار او را در ارتباط با محیط‌زیست سامان می‌بخشد در واقع بر گرفته از تعالیم قرآنی هستند.

براساس ادراک مشارکت کنندگان می‌توان گفت هدف بهره‌مندی انسان از طبیعت و محیط‌زیست تکمیل نمودن فرایندی به نام بندگی و عبودیت است که مقصود نهایی از آفرینش آدمی نیز است. بندگی انسان در محضر خداوند از آن رو به عنوان فرایند شناخته می‌شود که تمام پهنه زندگی او را فرا می‌گیرد و به هر عمل او مطابق با احکام و دستورات الهی شکل می‌دهد. مشارکت کنندگان بنا بر بینش اسلامی خود معتقدند که آفرینش طبیعت و محیط‌زیست و نعمت‌های آن‌ها در حقیقت در راستای خلقت آدمی قرار گرفته است و حیات آدمی به آن متکی است.

مشارکت کنندگان معتقدند که انسان در قبال بهره‌برداری از طبیعت و استفاده از نعمت‌های زیست‌محیطی وظیفه سنگین بندگی در پیشگاه خداوند را بر عهده دارد. از نظر برخی از افراد خداوند در قالب تسخیر عام و تسخیر خاص طبیعت را تحت کنترل انسان درآورده است و بدین شکل نعمت‌های خود را در بستر طبیعت و محیط‌زیست به آدمی اعطاء کرده است. تسخیر عام اشاره به پهنه‌ای گسترده از پدیده‌های طبیعی و زیست‌محیطی دارد که پروردگار عالم در اختیار انسان قرار داده است تا آدمی بتواند با بهره‌مندی از آنها مسیر هدایت و بندگی را به پایه تکمیل برساند.

در حقیقت خلافت الهی برای انسان بدان معناست که او برای رشد و تعالی خود باید از موهبت‌های طبیعی و زیست‌محیطی که نعمت‌های الهی هستند استفاده کنند و همزمان پاسدار و نگهبان آن‌ها باشد. خداوند از جانشین خود نه انتظار دارد که همچون غارتگری خدانشناس و تباهی‌گری بی‌اندیشه موهبت‌هایی را که در اختیار او نهاده است به نابودی کشد و نه می‌خواهد که او فارغ از عقل خود و صرفاً با نیروهای طبیعی و زیست‌محیطی هدایت شود. براساس آیات قرآن می‌توان گفت که آفرینش انسان خود برگرفته از طبیعت و محیط‌زیست است.

مشارکت کنندگان معتقدند که انسان جانشین خداوند در زمین و از عزیزترین آفریده‌های اوست. از این نظر خداوند به انسان

عظمت او نیز هستند. سوگندهایی که خداوند به پدیده‌های طبیعی و زیست‌محیطی یاد کرده است نشان‌دهنده تقدس آن است. در فوق در خصوص تجلی مقدس که بخش ابتدایی مقوله هسته است توضیحاتی داده شد. بخشی دیگر از مقوله هسته اشاره به نیازتعالی بخش دارد. براین اساس می‌توان گفت که داده‌ها از یکسو نشانگر آنند که در بینش اسلامی سرنوشت آدمی به محیط‌زیست و طبیعت وابسته است و امکان تصور حیات آدمی بدون آن‌ها ممکن نیست. از سوی دیگر ادراک مشارکت کنندگان که برگرفته از بینش اسلامی آن‌هاست به ما نشان می‌دهد که آدمی نه تنها در حیات و نیازهای بنیادین زندگی به محیط‌زیست وابسته است بلکه برای تکامل و تعالی خود نیز نیازمند آن است.

قسمت دوم مقوله هسته به این واقعیت اشاره می‌کند که بندگی و پاسداری به‌عنوان دو مقوله محوری این تحقیق در حقیقت بازخورد امانت‌داری و ارتباط هم سطح انسان و محیط‌زیست است؛ به‌عبارت‌دیگر بر اساس جهان بینی اسلامی که افراد ذهنیت خود را وامدار آن هستند بندگی هدف نهایی انسان در بهره‌مندی از محیط‌زیست است و پاسداری از آن وظیفه الهی نهاده شده بر دوش آدمی است. این دو خصیصه ما را به دو مقوله حساس دیگر یعنی امانت‌داری و ارتباط هم سطح انسان و محیط‌زیست رهنمون می‌شوند. براین اساس می‌توان گفت چنانچه انسان در مقام خلافت الهی امانت‌داری حقیقی در خصوص محیط‌زیست باشد و بتواند با آن ارتباطی هم سطح و افقی (به دور از تصرف) برقرار نماید، رسیدن به مقام بندگی و پاسداری از محیط‌زیست میسر می‌شود.

References

1. Ebrahimzadeh, A. (1372). Strategies for managers of distance education centers - Manadi Tarbiat Cultural Institute, Tehran.
2. Ibrahimzadeh Isa (1373). Information and Communication Technology-Based Education: Conceptual Research.
3. Sarmadi MR (1388). Distance Learning Courses In the 21st Century, Payame Noor University Proceedings of the Second Distance Learning Conference.
4. Nasr, S.H. (1379). Man and nature (the spiritual crisis of modern man). Translation: Abdolrahim Gavahi, Tehran: Islamic Culture Publishing Office.
5. Farajollahi M, Sarmadi M, Heidari M. (1389). Comparative study of distance education systems. Tehran: Payame Noor University Press.
6. Hashemi S, Khanbazi Kenari M, Kazemi SF (1396). Analysis of ontological and epistemological approaches of

اشاره می‌کند که نحوه رویش آن‌ها و به ثمر رسیدن‌شان خود نشانه‌ای از خداوند هستند.

مشارکت کنندگان معتقدند که خداوند در قرآن به کرات به نشانه‌های آفرینش خود در آسمان‌ها و زمین اشاره می‌کند. از این منظر می‌توان گفت که اشارات خداوند در قرآن در خصوص آفرینش پدیده‌های طبیعی و زیست‌محیطی در حقیقت منعکس‌کننده اراده او برای نشان دادن آیات عظمت و بزرگی خود به انسان است. از نظر مشارکت کنندگان تک تک نعمت‌هایی که خداوند در طبیعت و محیط‌زیست برای آدمی نهاده است در حقیقت نشانه‌هایی هستند که انسان علاوه بر بهره‌برداری از آن‌ها می‌تواند با مشاهده آن‌ها به توانمندی آفریدگار آن‌ها پی ببرد.

مشارکت کنندگان معتقدند که سوگندهای الهی در باب پدیده‌های طبیعی و زیست‌محیطی در جای جای قرآن قابل مشاهده است. از نظر آن‌ها در قرآن به انواع موجودات طبیعی همچون انواع گیاهان و جانوران قسم یاد شده است و همین امر نشان از اهمیت و جایگاه ویژه محیط‌زیست در آموزه‌های دینی دارد.

سوگندهایی که خداوند در قرآن نسبت به آفریده‌های طبیعی و زیست‌محیطی خود یاد می‌کند از یکسو نظر انسان را به اعجاز خلقت و پیچیدگی آفرینش جلب می‌کند و از سوی دیگر خواهان ایجاد نظمی پایدار در رابطه انسان با محیط‌زیست است. بنا بر نظر مشارکت کنندگان می‌توان گفت رهنمودهای عقل آدمی را به این نتیجه می‌رسانند که سوگندهای خداوند در قرآن نسبت به آفریده‌های طبیعی و زیست‌محیطی از رمز و رازهایی برخوردار است که فراتر از دیدی گذرا به آموزه‌های اسلامی می‌باشند.

آنچه در باب تأکیدهای قسم گونه قرآن در مورد طبیعت و محیط‌زیست نظر آدمی را به خود جلب می‌کند تنوع و گوناگونی‌هایی است که در این زمینه وجود دارند. در حقیقت می‌توان گفت که قرآن دربردارنده آیاتی است که از یکسو به حیات زنده در طبیعت و محیط‌زیست سوگند یاد می‌کنند.

۵-۱) مقوله هسته

مقوله هسته دربردارنده تمام مقولاتی است که در نتیجه جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها و در نهایت خلاصه سازی آن‌ها استخراج می‌گردد. در واقع مقوله هسته جمع بندی نهایی یافته‌های پژوهشی و داده‌های میدانی است که در کوتاه‌ترین شکل ممکن ارائه می‌گردد. مقوله هسته می‌تواند توصیفی جامع و تبیینی عام نسبت به موضوع مورد مطالعه ارائه دهد و بدین ترتیب بخش بزرگی از تحقیق را در شمائل خود بگنجاید. مقوله هسته این تحقیق چنین است: «تجلی مقدس و نیاز تعالی بخش، بندگی و پاسداری بازخورد امانت‌داری و ارتباط هم سطح انسان و محیط‌زیست». مقوله فوق از یکسو به ما متذکر می‌شود که طبیعت تجلی گاه نشانه‌های الهی و صفات عالیه او است و از سوی دیگر خود آفریده‌ای مقدس از آفریدگار هستی است. همانطور که پیشتر به‌طور مفصل به آن پرداخته شد، می‌توان گفت که بخشی از ادراک مشارکت کنندگان ما را به این حقیقت رهنمون می‌شود که بنا بر جهان بینی اسلامی در گوشه گوشه طبیعت و جزء به جزء محیط‌زیست می‌توان نشانه‌های الهی را مشاهده کرد، نشانه‌هایی که علاوه بر شهادت بر وجود ذات الهی نمایانگر حکمت، قدرت و

14. Keyter, C., & Schwella, E. (2003). A normative distance education management model for dual mode institutions.
15. Lorimer, J. (2006). What about the nematodes? Taxonomic partialities in the scope of UK biodiversity conservation. *Social & Cultural Geography*, 7(4), 539-558.
7. Mohammadi, R., Arefi, M., Bazargan, A., Ishaqi, F. (1393). Designing an optimal model for auditing the quality of higher education in Iran. *Journal of Educational Measurement and Evaluation Studies*, Article 5, Volume 4, Number 5, Spring 2014: 115-153
8. Farjah Elahi (2009) Study of educational needs assessment of the educational system from a distance from Payame Noor University in the direction of equal educational opportunities from the perspective of faculty members and students: New educational ideas. Volume 5, Number 3, pp. 145-187
9. Distress, n. (1396). A comparative study of environmental education objectives and related activities in selected countries and Iran in order to propose activities for Iran. Volume 12, Number 1, Spring and Summer 2017, Page 1-24
10. Amirhosseini, M., & Salim, J. (2017). Quantitative evaluation of the movement from complexity toward simplicity in the structure of thesaurus descriptors. *Malaysian Journal of Library & Information Science*, 20(3).
11. Biasutti, M. (2015). An intensive programme on education for sustainable development: the participants' experience. *Environmental education research*, 21(5), 734-752.
12. Fraser, J., Gupta, R., & Krasny, M. E. (2015). Practitioners' perspectives on the purpose of environmental education. *Environmental Education Research*, 21(5), 777-800.
13. Hamalosmanoglua, M. (2012). The place of environmental education in science education curricula in Turkey. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 46, 4839-4844